

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾԻՆԵՐԻ

(Շարունակական)

28. Այս անգամ քննութեան կ'առնուի Բարսեղ Ալեքսանի Հայերէն Թարգմանութիւնը, որ, ինչպէս ծանօթ է, Անեանի թիւ 1832-ի տպագրութեան մէջ շատ աղանաղ ներկայացուած է: Պիտի շնորհիւ համեմատութեամբ մեր կրկին (Թ. 249 = A և Թ. 612 = B) եւ այլ ծանօթ ձեռագիրներու՝ ուղղել ինչ ինչ կարեւոր վերապահներ եւ ներթափարցութիւններ:

Էջ 10. «Որ է սկիզբն իրաւանքս կազմութեան նախն» — Ս. Վ. Նապարեթեան (Անիւր: Ս. Բարսեղ Ալեքսանի Հայերէն, 1893, էջ 521) կը գրէ առ այս. «Նաւային կազմութեան օգտակար բացատրութիւն մը կը գտնեմք Արեւմտահայ ընդարձակութիւնն քաղաւած» — «Արեւմտեայ հիմն տան կամ հարկանել բունն իրաւանքս» (CAPÈNE) Թարգմանութեամբ յայտնուած նախն, որ է սկիզբն կազմութեան նախն» (Ա. Զեռապետ): Զեռապետն ապագային ունեցած տարբերութիւնը հետաքրքրական է, իրաւանքս նկատմամբ սակայն նորութիւն մը չունի: Բարսեղն ապագրութեան մէջ օրինակին մէջ (Բ. ապ.?) կ'ընթերցանուի «որ է սկիզբն իրաւանքս կազմութեան նախն», սակայն իր կ'երեւայ թէ ինչ քերականով աւելցրած է իրաւանքս: Երբեք ուղղել կը համարէ նաեւ Նորայր (Բարսեղ-Անիւր, էջ 67), եւ կը գրէ «Անանեանց օրինակը կը գտնէ» որ է սկիզբն իրաւանքս կազմութեան նախն: Իրաւանքս եւ իրաւանքս՝ երկուքն ալ կրնան յարմարել: Քննելով է յայլ ձեռագիր: — Մեր Մատենադարանի Թիւ 249 (= A) եւ Թիւ 612 (= B) Ալեքսանի ձեռագիրները Անանեանց ընտիր օրինակին համեմատեալ կ'ընթերցանուի «որ է սկիզբն իրաւանքս կազմութեան նախն», աւելցրել է այլ եւս իրաւանքս (այսպէս ունի նաեւ Հայկ. Բարսեղ-Անիւր) եւ իրաւանքս ծանրակշիւթիւն առաւ:

29. Այս, էջ 24, «Երկնք եւ երկիր միով հաւանութեամբ միանալովն առին իրաւանքս» — A և B Զեռապետին կ'ընթերցանուի «Իրաւանքս» — «Իրաւանքս» — Նապարեթեան (Ուղեգրութիւնն ալ. Մարտի-Բարսեղ, էջ 190) այս աղանաղ հաստատուած «առին իրաւանքս» յայտնուածով կը բացայայտուի, որ բնութիւն համեմատեալ Նապարեթեանի Զեռապետին ընթերցումին հետ: «Միով հաւանութեամբ միանալովն առին իրաւանքս» — (արարելութիւն, լինելութիւն) ՊԱՍԿԱՆ, 1893, էջ 523: — Նման ընթերցումն մեր ալ ունի Բարսեղ: «Միանալ եւ զինարարացն հրաման ետուն տալ զերազմանէր ինչ, էջ 105 (Պատկ. էջ 87), որուն նկատմամբ Անանեան հետեւեալ ծանօթութիւնը առած է. «Հոս առաջին անգամով ինչ բառը առնուելով իրաւանքսն ձեռնէր հոս գիտարարութիւն կը յարմարուի: Բայց պէտք է տալ ինչպէս-ոչն բառին եւ այն ժամանակ խօսքին իմաստը կը պարզուի:

«Նմանապէս կենարարաց իրեւոյ մասին հրաման տուին որ իւրաքանչիւրը ետ տան», ԲԱՆԱՍԻՐ, 1904, էջ 109:

30. Այս, էջ 24, «Եւ մարդը ըստ իւրաքանչիւր անուշահոտ խոտոցն» եւ արմաբը ըստ իւրաքանչիւր համապատասխան ծառակաց: — Ուղեգրութիւնն Զեռապետին (էջ 191) նորագիր բառերն իրարու կցելով կը փորձէ կարգաւ «Եւս իւրաքանչիւր համապատասխան ծառակաց» իրեւ: «Երբնին համապատասխան» (!): A և B օրինակները կ'ընթերցանուի «Եւս իւրաքանչիւր համապատասխան ծառակաց» (Նապար. ալ. էջ 523 «Համապատասխան»), որ յամենայն դէպ թէ ապագրէն եւ թէ Նապարեթեանն ուղղաբարութեան եւ բնագրութիւն մեկնութեան նախն տրեւի է:

31. Այս, էջ 28. «Զարդ պատահեցանք միմեանց» Պատուած իւրովն մեծապարսկէ զարդութեամբ եւ հիւր խաւարին եւ անորովն եւ անկերպարան եւ անմարմին բնութեամբ: — Հարստարակիւ, Հ. Ս. Բարսեղ-Անիւր, նորագրութեամբ բառը ծանօթութեան մէջ կ'ուղղէ «անիւր», որ որպիսի թէ դատարան ըլլայ (եւս, էջ 21), կը մնայ հարստար A և B օրինակներու ընթերցումը: «անման եւ անկերպարան եւ անմարմին բնութեամբ», համեմատեալ ալ, էջ 25 «Նոյսն երկն ի բնութիւն եւ ի կերպարան», եւ լինել յամենայն (AB անման) նման իրեւ եւ երեւելի:

32. Այս, էջ 28 «Զի դու քեզին է քոյոց (B քոյ) մտաց իմացին թէ քեզն ինչ» որով ծանկեալ էր երկիր (AB իսկ ալ. քեզին), «Բարդ մտայի երկրակաշիւն, կը գտնէ առ այս Հարստարակիւ, որ որ ալ այնչափ ի կատարել հաւանութեան մասոյ՝ քան թէ առ երկրակաշիւն եւս նախնին թողար որպէս էին, օրինակ լինի անուշիւր եղանակ ըստին ԻՅԻՍ, որով պատահաւ իրեւմատութեան եւ շփոթելոյ այն եղև, զի եւ յայլ շարս եւ հինգ անգին դատու նմանօրինակն ինչ տալցելով բուն նախնի լեզուակաշիւն, (Թաւ. Բ.): Այսպիսի երկրակաշիւն եւ իրեւմատութեան պէտք չկար հաստատելու համար թէ բայերու այս անուշիւր եղանակը դատարան Հայերէնի մէջ յայտնուած է եւ թէ այսպիսի անհարապառ ձեռք չեն ծանշար բնաւ ընթերցողն ձեռագիրները: Բարսեղն ապագրին ինչպէս ինչ ինչ ընթերցումը, Այլ-ժամանակ անհամեմատ ընտիր օրինակը (ՄԱՍԿԱՆ, 1853, Թ. 10—59) Բի հետ միասին կ'ընթերցանուի ինչ, իսկ ընթերցումը, «Զեռապետ» (Բարսեղ-Անիւր, էջ 62): A օրինակը միայն հաստատուի, կը մնայ ինչ ընթերցումն ինչ, եւ այս զարմանալի չէ, լինել ինչ ինչ ուղղել օրինակներուն «Ինչպէս աստեղագետն գտանել զժամ ծնողեանն մանկան» թէ որ ժամ ինչ, ընտիր ընթերցումը (էջ 119) աղանաղով կը կարգաւ «Թէ որ ժամ ինչ, մեծանայն աղանաղով կը կրէ Ուղ. Փեղցել. Բիլայն միմեանքն հետեւեալ հաստատուած «Թուր թէ խաւարաց որ ինչ, Ա. Տար. էջ 354 մեր Մտնդրին Թիւ 42 Զեռապետին մէջ «Թուր թէ խաւարաց որ ինչ, Թ. 157-ու Բարսեղ-Անիւր «Թուր որ զնոյն ինչպէս, ձեռն համար (այ. Պետերբուրգ, էջ 170) Այլ-ժամանակ կը

գրէ "նոր օրինակի մը զրպէն կ'ուղղուի եւնէրն (ԲՆԻՒՄ. ԲԵՐԻՒ. Կաթաւաւոր, էջ 100)։ Ստորագրական անկառաւարի այս անտօրի եղանակը ԶԻՆԻՒ քով շատ աստիճան է, այսու հանգրեւ ազատող օրինակները բլաւաւ երկայնական կը համարէր քննական քերականութեան ձեւերը (նշ. 1)։ Իւրիւր. Հ.Լ.Լ. Եւ Կ.Պ.Ս.Ս. տպագրութիւններն իրարու հետ համամասնելով կարելի չէ թելել քիչերէն (21 = 23), քիչերէն (31 = 30), քոչեր (38 = 37), իշեր (49 = 49), իշերէն (59 = 58), քիշեր (286 = 197), իշեր 312 = 222, 314 = 228), աւելցեր ... իշերէն (8 - 1) = 299) կերպարանափոխ եղած ձեւերուն բնորոշ ու հարազատ բնթերցումներն ձեռք բերել, սակայն եւ այնպէս այս անհարաւոր ձեւին միտումը անհայտնի կը տեսնուի Հ.Լ.Լ. տպագրութեան մէջ. ահա օրինակներ, Կ.Պ. էջ 24 "գի ձեւն նորա քոչեր" = Հ.Լ. էջ 22 "քոչեր", Կ.Պ. էջ 55 "գի աւելցեր զիւրեմ", = Հ.Լ. էջ 55 "քոչեր", Կ.Պ. էջ 116 "գիւնայնայ իւրեւնայ մի իշերէն", = էջ 109 "գիւնայնայ", Կ.Պ. էջ 122 "իրեւ եւ յանապատն գի իշերէն", = էջ 216 "գիւնայնայ", Կ.Պ. էջ 164 "գի իշեր նորա քիշեր", = էջ 260 "քիշեր", Կ.Պ. էջ 205 "գի մի աւելցեր ի նորայն", = էջ 293 "քոչեր", Կ.Պ. էջ 210 "գի եւ յանապատն անգիւնայնայ", = էջ 222 - 3 "գի իշերէն զարաւթն որպէս գի իշերէն", = էջ 312 "գիւնայնայ ... քոչերէն", Կ.Պ. էջ 223 "գի վառակիցի", = էջ 312 "գի իշերէն", Կ.Պ. էջ 224 "գի ի նման իշեր", = էջ 313 "գիւնայնայ", Կ.Պ. էջ 279 "գի իշերէն նորայն", = էջ 363 "գիւնայնայ", Կ.Պ. էջ 305 "գի իշերէն յերեւ ձեւն նորայն", = էջ 386 "գիւնայնայ", Հ.Լ.Լ. տպագրութիւնը այսպիսի եղծուելով հանգրեւ հարազատ կարեւոր պահած է երեք տեղ բնորոշ թերթերում, մինչ Կ.Պ. տպագրութիւնը շեղած է սկզբնական հարազատ ձեւէն։ Հ.Լ. տպ. էջ 216 "ուր քիշեր զիւրեմ իւր", Կ.Պ. տպ. էջ 122 "գի քիշեր զիւրեմ իւր", Կ.Պ. տպ. էջ 217 "գիւնայն մեզ ուր քոչեր", Կ.Պ. տպ. էջ 123 "մի քոչեր", Կ.Պ. տպ. էջ 334 "գի աւելցեր զիւրեմ", Կ.Պ. տպ. էջ 248 "աւելցեր", Կ.Պ. տպ. Մեծ. Հարց կը մնայ իրենց ճիշտ մասնագրարանին՝ ԶԻՆԻՒ - որչափ դիմում - հինգ օրինակներ թերթերու ծաւալութիւնը յանձն առնող՝ սակայն անորոշ մնացած ասոր անհարազատ ձեւերու բուն բնորոշ թերթերցումը երեւան հանել։ Ի՛նչ թերթերում կը ներկայացնեն արգելք Կ.Պ. էջ 497, 498, 499, 500 եւ 501 "Ծաւալայ ՄԵՐՈՅԱՅ Լայրապատ ԶԻՆԻՒ ԳԵՐԵՐԵ", Ծաւալաւութեան աղբեցութեամբ յիսն, Կիւրեղ Աղեքսանդրացոյ, Իւրիւրի եւայն գործող մէջ գործածուած է տեղ տեղ բայի այս եղանակը (Բազմապատն, ԶԻՆԻՒ. ԲԵՐԻՒ. էջ 195, եւ Կարպը, Բաւալաւութեան, էջ 62-3) առանց սակայն տեւական արմատ ձգելու։ ԶԻՆԻՒ ազատաւորները կը պարտինք բառ իւր ունիւտորական հոսանքին հայ լեզուի վրայ անեղծուած աղբեցութեան։

33. ԱՆԻ, էջ 55 "Եւ միւս եւս գիւմ" որ անուանեալ կընթ Բաւալաւութեան, Կ.Պ. Առեւտրեան

տպագրի օրինակին այս լեզուական գրութեան վրայ յեղած՝ ՎԵՐԵՐԻՒ հայ թարգմանչի աշխարհագրական անհամար թիւ կը վերագրէ նոյն իսկ բնիկ երկրին մէջ (ԲԱՎԱՐԱՎԵՐ, 1873, էջ 124), եւ սակայն Ա եւ B օրինակներն ունին ուղիղ բնութեցումը՝ Արարեւ. "որ անուանեալ կընթ Արարեւ" (Արարեւ = Արարեւ)։

34. ԱՆԻ, էջ 55 "մանին խառնել տեղն է էջ 55, որ Բարեւոյ երկարագիտ գիտնական վրայ կ'ամփոփէ իւր ճառը։ Երկարագիտ անձնական վերապահներուն վրայ կը յաւելու թարգմանչը նորագիտն եւ սխալաբան անուններու խառնակոյտ մը, որ միանալով բնօրինակներուն անհամար գոյթնամբներուն հետ, անկէ բաղկի մը մէջ կը ձգեն ընթերցողը. ինծի ծանօթ օրինակներով վերկայնի մը միայն կը սրբագրուի ապահովապէս. "Բայց Խառնուած խառն աշխարհ Բ.Երկրացոյ տեղանքն, ի լուսնայնէն, Լաւալապահիչն ընտանքն է Բ.Երկրացոյն բնութեցումը. իսկ Կապտանական (Ուղեւոր. էջ 198) "Երկրացոյն" եւ խորհրդայն "Ուղեւոր. էջ 595) բառերուն մէջեղ կը տաւտանի - B օրինակը յայն բնագրին համաձայն պահած է Երկրացոյն (Աւերկացոյն) ուղիղ ձեւը։ - Նոյն էջին մէջ երկու անգամ կը կրկնուի Խառն (յորին. Խառնուած, AB Խառնուած եւ զինի յիւրաքանչեւ, Խառն, այժմեան Խառնուած. Կապտանական (նշ.) առաջնորդ կը հասկնայ "Ունի կամ" Հաւանք, երկրորդը (Խառն) գաւառէն առած անուն։ Դառնելով այս գիտնականութիւնը աւելորդ է. Բարեւոյ "Պիւրեւանքն ինքնին կը բոլորեցնէ "Խառնուած գիտը, որ "բնիկ աշխարհն Երկրացոյն աշխարհն, եւ կը թափի "Ի ծովն Պոնտոս աշխարհին։

35. ԱՆԻ, էջ 70 "Առ գեոքագիտ (AB իսկ տպ. Կարպիւր) Լուրցն մարտեցող ասեմ... որ ասանց զիւրեղ եւ ասանց բարձրելն են, բառաւորականի փոքր պաշարելոյ, որ գիտաւ առեւել կան արգելեալ ի պաշարման" (AB ի շարժման այս թերթերցումն ունին նաեւ Ա եւ Կապտանութեան 2-եւագիրը (ՊԱՅԿԻՒ, 1893, էջ 16) իսկ B կը կարգայ փոքր, որ գիտաւ կը սրբագրուի "փոքր. Կապտանական կարծիքին համաձայն Խառնուած բառը պէտք է սրբագրել "լուրցն, ինչու որ "համաձայնութեան մը կայ հին լեզուն եւ ծովագիտ, որոնք այնպիսի պաշարումն են իրենց անհամարին մէջ, ինչպէս զորք պաշարում թշնամիներէն (նշ., էջ 202)։ Այս խորհրդածութիւնը կրնայ ունենալ իւր իրաւունքը, այդպէս փոխել եւ զոր թերթեւանութիւնը արգելադրել չէ, այլ նոր, քանի որ ասեղագրութեան թիւն Ուրեղ ուղիղագիտն փոքրած (խառն, իսկ, փոս) միւսնայն իմաստով գործածուած է նաեւ Արարեւի լուրցն համաձայն Ա. Խառնութեան մէջ "Եւ ի տեղեւորն ուր ծովագիտ իւր եղանակը զիւրեղ լուրցն, եւ արարեալ փոքր եւ փոքրելին լուրցն լուրցն, յայն ունի լաւագոյն, փոս (Լաւալապահութեան Կ.Պ. Արարեւ, 1910, էջ 37)։

36. ԱՆԻ, էջ 85 "Առեւ (B իսկ) ի պաշարութեան, անկանի ի կենսոյ, ծովի ծիւրի, հիւսանքութեամբ լուրցն, յայն եւ թերեւս սակաւա

կեաց աւարբեր զճարհի, — Ուղարկուինն Լեւոնիակը (էջ 208) Անտոնեանց ընտիր օրինակին (Թաւառաւանդ, էջ 64) «ծնելի ծնիր հիւանդութեանք, ջերանի յօրհիւ թերեւ...» լաւագոյն ընթերցուածն աչքի առջեւ ունենալով հանդերձ իրեն յատուկ պատճառաւորութիւններով կը մտի կորցել յայն, կը ջրաբարձի իմաստով, որուն դէմ են նաեւ Ա եւ B ձեռագիրները, օրոշք Անտոնեանց օրինակին համաձայն ունին «Ջերանի յօրհիւ»:

32. Ա՛ր, էջ 89. «Նուրբ խորհրդո՛ւ ունին (հաւաքալը, այսպէս ՊԱՏԿԻՐ, 1893, էջ 36, իսկ ապ. Ջորայը) եւ նեղ իւծին»։ Ա եւ B եւս այսպէս. «մեծնոյն ընթերցուածը ընտրած է նաեւ Հաւաքալը ընթերցուածը»։ «Իւծին» = Թաւառաւանդը (մօլ. կուծ), Բ հատար, էջ 37, — Վերական է իւծին գրութիւնը պետք է ուղղադրել իւծին, ինչպէս ունի Այվաւանի մէկ (ՄԱՍՍՍ, 1863, Թիւ 12—61) եւ Նաղարթիթեանի (ՊԱՏԿԻՐ, տեղ) երկու ձեռագիրները, «սուրբ» (Այվաւ. սուրբագր, զոր կը ստուգարանէ սուրբ, «սուրբ» բառերէն) եւ նեղ իւծին, համաձայն նաեւ Վեյցերի, էջ 174 «կազմեաց եղ ի գիրի (այսպէս է լուս. AB գիրը, իսկ ապ. փոքր) Թաւառաւանդ երկուսէս իւծին», տես նաեւ իւծին «դիւանակն զոր ունի ի լանջն» ձգեալ պրիւէ, — ա՛ր, Վարդանայ Ծննդոց Մեկնութիւնը Բարեպետ Վեյցերէն լաղելով, Այվաւանի եւ Նաղարթիթեանի օրինակներուն համաձայն կ'ընդհանրուի «Նուրբ սուրբ» ունեւոր եւ նեղ իւծին» (ՀԲ. Բ. 729), այսպէս նաեւ անտոնեան մեկին մը (համա. Տարեան, 8-րդ, էջ 97, 13-րդ) «Նուրբ սուրբ ունեւոր եւ նեղ իւծին» (ՄԵՐ Մատենագ. Թիւ 10 ձեռագիրը, Թղ. 366Բ), որ յայտնապէս անուան է Վարդանայ Մեկնութիւնէն, Այվաւանի եւ Նաղարթիթեանի օրինակներուն Սուրբ հարապատ քառը իբրեւ դասական ծածկով է ՍԵՐԵՐԻՆՈՒՄ «Ներկա փողպեղ տան եւ առնուծ դաւազ, իբրեւ ծննդով իւր, սուրբով ի բերան», էջ 136:

38. Ա՛ր, էջ 90. «Իսկ աւգիրն եւ այծիքն եւ այլ եւս (A կը յաւելու՛ ու) անասունը (B կը յաւելու՛ ու) դիւան հեռացուցանել զիւնս իւրեանց յոյց զնաստկար արմատաց», — Այվաւանի ընտիր գաղափարը նորագոյն քառը շատ ուղիղ կ'ընթերցուի յայոց, իսկ Նաղարթիթեանի (նօր, էջ 211), կարեւորութիւն չափով դասական հայերէնի նորութիւններուն, կը սրբագրէ յայն Վեյցերէն մէկ կողմէն, աւել մըն ալ դասական հայերէնի խորք յայն քառը, էջ 147, զոր ջնջելու է բարդարկապէս, վառ զե՛նաղարթիթեանի ձեռագրին մէջ գոյութիւն չունի՝ «այնմ ծովու ընակեալ են կէտը (ՊԱՏԿԻՐ, 1893, էջ 212)», «այնմ սուրբութիւնները քեւ լին Նաղարթիթեանի Ուղղագրութիւնը մէջ համաձայն է մէջ այլա՛յ «մասն գաղանդ շնորթեան ինչու» ինչու ընթերցից պատշաճութեան, Բար. էջ 53 կը սրբագրուի ինչու, «զմարդիկ նաւաշնորթի տարեանց» (Բար. էջ 184) կ'ուղղուի նաւաշնորթի կամ նաւաշնորթացունէին (էջ 101), «այլեւայլ զեւ» (նօր, էջ 223) = արեւունայց (էջ 115) «յարբ»

նեալ յարբարմի, Բար. էջ 68 = յարբարմի (էջ 201):

39. Ա՛ր, էջ 97. «Թորամ Լուրնն ու արմարեւ ինչն ուսուցարարութիւն է բեւեմն է շերտէն խոյն, եւ վարդից ունի եւ մասնեցէ ի սիրտ ծառայն», — աւելի խելոք AB «Գորարմ» իբրեւ էին է շերտէն խոյն, այս անորոշ հաստատելը Հարաւորակիւ հեռանալ կերպով կ'ուղղէ, «սուր արար», է բեւեմն է շերտէն խոյն, եւ այլն. անորոշ հանդէպ անմասն ընտիր է Նաղարթիթեան Չեռաւ գրին ներկայացուցած ընթերցումը, որ բովանդակ նախադասութեան վրայ նոր լոյս կը սփռէ. «յորամ վարդիցն առ արմատովն» (Չեռաւ. արմատովն) երկի պարարտ ի բեւեմն [պեւեմ] փայտէ եւ վարդիցն ունի եւ մասնեցէ ի սիրտ ծառայն» (ՊԱՏԿԻՐ, նօր, էջ 61):

40. Ա՛ր, էջ 201. «Կազմեաց եւ փոխուցի պատշաճ», — Հայ լեզուի ուղղագրութեան նկատմամբ ծագած գրչաւորութիւնն առ իւր. էջ 2. Մեւեմնեան գեղեցիկ օրէնք մը իւր տար թէ ուսուսէն ետքը երբեք է գիրը չի գործ պարզ բառերով մէջ. միայն երկու դարտուի, իսկ նաեւ իրական արարկութեան բառ կը գտնէր՝ փոխուցի (ՀԱՆՈՒՄ. ՄԱՍՈՐ, 1910, էջ 142): Ընդհանուր օրինակ համաձայնեցնելու համար ինչու քառը սրտ երկուց ընտիր գրչաւորաց, Գորարմ ուղղութիւն ստիպել հարկ չկար. A եւ B ունին արդէն արմատովն եւս զեւսած օրէնքի համաձայն Գորարմ, այսպէս դարձեալ Նաղարթիթեանի «մինն է ձեռագրաց, իսկ միւսն բացարձակ դուրս թողած է այդ բառը» (ՊԱՏԿ. 1893, էջ 91):

41. Ա՛ր, էջ 118. «Կայ մանկարարն գեղեցիկ, անասնէ՛ թէ արու իցէ մանկն» եւ իւր. Գորարմ կայ լեւ զարեւել լաղի մանկան, Նաղարթեանի կը գրէ ուղղ. «Խորհուրտ կայ լեւ» Այլմէջ կը կարկառի լեւն թէ երեխայի ձայնը եւ թէ համբելու վայրենանք, ասուցելու ուսուցի թակ ծնանելու բողբն, այս պատճառաւորութեան վրայ կը յաւելու ուրիշ ցուցում մը՝ Բարեպետն (էջ 118) «կայր ուղղութիւն մանկարարն լաղի մանկան», եւ կը յարէ «Խոր ուղղութիւն մըն է ընդ Խորհուրտ կայ լեւն» (Ուղղութ. էջ 219): Բարեպետ հարապատ ընթերցումը պատշաճ է B օրինակի մէջ. «Խորհուրտ կայ լեւն» (A խորհուրտ վրայ է կայ), իսկ Նաղարթիթեանի ձեռագիրն ունի «Խորհուրտ կայ» (ՊԱՏԿԻՐ, 1893, էջ 162), որ մեծեղի չէ:

42. Ա՛ր, էջ 129. «Չեռաւ արեւը թուսեցին լեւ (հարկը ետեց) հանգերն եւ՛ ուղղութիւն», — «Եթէ դիտուի բարբութեան վրայն, կը գրէ Նաղարթեանի իւր ուղղ, երբ լեւանք մանկալով եւ արարող վարդիւ ըլլան գաղարմ, միջեւն կը նմանի արաւաք բառը, կարելի է երկու կերպ համարելու 1. գիւրդ թուսեցին լեւը հանգերն եւ՛ ուղղութիւն 2. գիւրդ թուսեցին լեւը հանգերն եւ՛ ուղղութիւն արեւուն» (մտք, էջ 222—3). այսպիսի անընդունելի մոտամոն հարկ չկար հաստատան ուղղագրելու համար, ունի ջնջում միայն՝ կու տար ուղղել ընթերցումը ինչպէս ունի իբրեւ B՝ «հանգերն եւ՛ ուղղութիւն»:

43. ԱՆՔ, էջ 157. «Բանդի խոտորեալ բանն մանիքեցոց է՝ որ աստի ունի զվկայութիւն», — Հրատարակիչը չունի կը կարգաւ Եւրոպական շատ բնութիւն որիմանի այս հաստատար կ'ընթեանայ այսպէս. «Բանդի (AB եւս՝ փոխ) խոտորեալ բանն մանիքեցոց աստի ունի զվկայութիւն», որուն հետեւեալ է (ՄԱՍԻՍ, 1853, Թ. 12—61).

44. ԱՆՔ, էջ 163. «Կեզքի բարբառադք (B՝ իսկ տպ. քարէքառ) են եւ կեզքն անբարբառք. կեզքն գեղեցկամայրը (AB՝ իսկ տպ. քարէքառ) յայտնաբերուաւ, եւ կեզքն խառնապէր եւ տեղաբերուաւ», — Կարգադիր բառս մէջ միայն ՀԻՒ մէջ մտած է իբրեւ «այդ բարբառն է ոչեղ քառ», ուստի, յորպէս, (Բ. էջ 502) եւ Բարբառուներն գործածած, ինչպէս կը նկատե՛ն Կարգադիր (Բառու, էջ 204), այլ նաեւ արժանացած է լեզուաբանական ստուգաբանութեան (Հ. Սերովյէն Տերփլեան՝ Հնդեւրոպական Նոտիք, էջ 105), ապաւնից ցաւ մաս ըսող ձեռագիրներն (AB, Այլաւ. ՄԱՍԻՍ 1853, Թ. 12—6, Նոտիքեանց, Բառու, անդ. Կարգ. ՊԱՍԿԵՐ, էջ 250) ունին քարէքառի բոլոր հակման յայտնաբերութիւն:

45. ԱՆՔ, էջ 163. «Եւ կեզքն ընտարադք՝ բնութեամբ ունին նմանեցունելը զբարբառս իւրեանց, եւ ինչպէս է իբրեւելը եւ է սովորեցունելը»՝ որ ուսուցանիցնք քննաւ, — կը գտնէ հրատարակիչը թէ «յորիմանիկ պակասին եւ ինչպէս է. A եւ B որիմանիկներն եւ շուրհին եւ ինչպէս յաւելուածը, եւ աւելորդ ալ է. համեմատել Այլաւանի ձեռագիրն ընտիր ընթերցուածը՝ ընտարաբայ բնութեամբ ունին նմանեցունելը զբարբառս իւրեանց է իբրեւելը եւ է սովորեցունելը այնը (ուղղեցի՝ ձեռագիրն ունի այն), որ ստանալիցն զնոսա (ՄԱՍԻՍ, 1853, Թ. 12—61):

46. ԱՆՔ, էջ 185. (ԱՆՔ) «ազեղ անգամադք անոթ» (A եւս այսպէս) եւ անպապառք, — այս նախագաւաթիւնը այսպէս կ'ուղղադքէ Հրատարակիչը՝ «ազեղ անգամադք, անոթ» եւ անպապառք. B որ. կ'ընթեանու անոթ, իսկ Այլաւանի ձեռագիրը անոթ, ՄԱՍԻՍ (1853, Թ. 11—60), որ քննութեան կարգաւ կը համարուի բառս: Ձեռագիրն մը մէջ՝ Բառս իբրեւելու լինելու հոգեւորական քառիցն (ձեռագիրն բովանդակութեան մասին հմտ. Հ. Ս. Սարգսեանի գեղեցիկ յօդուածը ԲԱՍՄԱՎԱՅԻՊԻ մէջ, 1887, էջ 15—30) կը գտնէ Այլաւանի անոթս բառն, զիմացն անորի նշանակութեամբ բացատրուած, կամ նաեւ ուղղելը կը կարծէ անոթն (իբրեւ անմաղ, լեբկ), զիբնին նշանագրութիւնը հասանական չէ թուիք ինքն:

47. ԱՆՔ, էջ 191. «Ի վերայ հաղամաղ (տպ. հաղամաղ) մոխրացան գետնայ նկարագիրս զընթեալ՝ հաղամաղ զհասարակ երեքանիսն ինք երեքայորումն զընթեալ»՝ զոր նկարեն. եւ մինչ անբերան թողուն եւ փնտն, ոչ կարեն կալ ի յստուգալ վերայ», — AB նորագիրը կը կարգան եւ փնտն, իսկ Նահապետեան կ'ընթեանու «Եւ մինչ վերջումն փնտն, եւ փնտն (զմտն) մտածուի» (Ուղղեցի. էջ 246). անհամեմատ ընտիր է Այլաւանի որիմանիկն ընթերցուածը. «Ի վերայ հոգի մոխրացան գետնայ՝

զընթ գրոյմն գետնել զհասարակ երեքանիսն երեքն բարեալ զընթեալ» զոր նկարեն, եւ մինչ գերկուսն թողուն եւ փնտն, ոչ կարեն կալ ի ստուգալ վերայ» (ՄԱՍԻՍ, 1853, Թ. 11—60):

48. ԱՆՔ, էջ 196. «Մինչեւ չիտնիս ժողովրդի Պապոս, իմ մի քարս կանեցաւ զնեանէ նորա», — Անտանիւնց որիմանիկն ինչպէս անց գրուած թիւ բառը Ձիթեան ոչ իրաւամբ կը կարծէ թէ Նորայր իբրեւ վաւերական ընդանեալ կը գտնարի (Բառու, էջ 66), բառիս հարապատեմեան երաշխաւոր է արդէն AB եւ Այլաւանի (ՄԱՍԻՍ, 1853, Թ. 12—61) ձեռագիրներու համեմատն ընթերցուածը «մինչեւ չիտնիս ժողովրդի Պապոս» (Անտան, Պապոս), իմ մի քարս... Ժողովրդի մէջ ինչպէս փոխեցան պատմաբան կը կարծէմ գտնել Գարձի ստուգալիցն հետեւեալ խօսքին մէջ. «Ի ժողովրդի Պապոս ինչ թողու... իմ մի... կաւալ զնեանէն նորա, (— ԻՐ 3), ձեռագրաց մէջ սովորական է Ս. Գրոյ»՝ Եփեսոսեանից թարգմանութեան տարբեր թարգմանութիւնները միմեկեկն յօթնասանից ծանօթ թարգմանութեան, — Ժողովրդի իմանալով զարժանական է ստակալից հայ գաւառաբարբառի մէջ (տես Տ. Ձիթեան, ՀԱՆԻ. ԱՄՍՈՐ. 1908, էջ 34, Ե.), իբրեւ «Ինչպէս, ինչպէս» Հնդեւրոպական ձեռագիրն մէջ կիրարկուած է (Հմտ. ԲԱՍՄԱՎԱՅԻՊԻ, 1877, էջ 20): Տարբեր է թիւն երկրաշարժ (Այլաւ, Բառու, էջ 236):

(Ըրեւնիսիւն)

Հ. Ս. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԵՐԿՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐԱԲԻՐԻՆ՝

Ստեփան Բառը մինչեւ այսօր օտար-այնաց ստուգարանած են: Բայց այսպէս չէ: Ստեփանը կերակուրի, ապուրի հանգիւրձանք մ'է. դգալին ծայրով տապակին մէջ իւղ կը դնեն, սոխը մանր կը մանրեն, եւ երբ իւղը տապակին մէջ սկսի այրիլ (մալս եւ հոտ ելլէ), մանրուած սոխը մէջը կը լեցնեն, լաւ մը կ'ստանան, կը կարմրեցնեն (չէ թէ կ'այրեն) ու կը լեցնեն ապուրին վրայ, հետը անմոխ, ապրի ծաղիկ խառնած: Եթէ անտախիկն տապակը կրուկին վրայ մոռնալով ստեփանը այրի, կը թափէ. վստն զի կը լեցուննայ եւ ուսեկն չ'ըլլար: Արդ՝ ալ օտարացի, այսինքն «այրած սոխ» ստուգարանել աւելորդ չէ: Ըստ իս, բառը պէտք է մինչեւ օտարացի, եւ ձայնը օ-ի փոխուած է հանգիւրձանք:

* Սերաստիպէն իմ թղթակից բարեկամ Պր. Կ. Գարեգինեան համեմատեալ թղթովը հրատարակութեան կուտած հետեւեալ հաստատմանը, որոնք ստուգարանական տեսակետով շատ լուրջ կը գտնեն:

Հ. Ս. ՍԱՐԳՍԵԱՆ